

Ezen eltörlés nélkül nincs Isten Ország, és az egyháznak nem lehet más célja, mint ennek az Országának az előmozdítása és hogy ezt a maga életében meg is valósítsa. Az évek során egyre világosabbá vált számunkra, hogy a másik életét elvenni, legyen az osztályellenség, hazaáruló, gyilkos, eretnek, csak a Sátán műve lehet. Azt a keresztényt, aki bármely okból megöli a másikat, abszolút ellentmondásnak tekintettük; fából vaskarikának, ami anyanyelvemben az abszurditás legmagasabb fokát jelöli. Az ifjú korunkban kapott nemzeti-katolikus nevelés hátterével nagy felfedezés volt számunkra, hogy az egyházban nemzetekfeletti mintatársadalmat kell látnunk, melynek tagjai mindenkinek mindent megbocsátanak, és senkit sem gyilkolnak meg ... kerül, amibe kerül. Megértettük a szavakat, amiket Péter hallott a Getszemáni-éjszakában, azaz felfedeztük, hogy minden kard Krisztus ellen van. Folytonosan alakuló tudatunk bombázni kezdte lelkiismeretünket.

Ez a bombázás 1979 szeptemberében egyik testvérünknel áttörést eredményezett. Dr. Merza Józsefet, egy magas képesítésű matematikust, 4 gyermek atyját, 48. életévében katonai szolgálatra hívták be. Diákkorában, 30 évvel korábban találkozott a kiscsoportokkal. A hatóságoknak átadott egy írást: Lelkiismeretem nem engedi meg, hogy katonai szolgálatot teljesítsek. Letartóztatták és elítélték: szabadlábba helyezése után állását veszítette. A hatalmak a lelkiismeretet olyan dolognak tartják, amit a hatalom akaratahoz kell formálnunk. Testvérünk esetében ez az államnak nem sikerült. Szabadlábba helyezése után az utcán valaki megszólította: "Uram, létezik még lelkiismeret?" Ritkán fordul elő, és igen sokba kerül. Az esetről értesítettük a püspöki kart. "Természetesen" semmi választ nem kaptunk, a Primás azonban Paskai püspöktől, a püspöki kar teológus szakértőjétől egy "Nézet" elkészítését kérte az esetről, a püspöki kar használatára. Paskai elkészíti "Nézetét": "az egyetemes keresztény lelkiismerettel nem áll ellentétben a katonai szolgálat... pillanatnyilag az erő csökkentése a másik oldalon az erőszak növekedésének lehetőségét vonná maga után". A másik oldalt a kapitalisták jelentenék. A következő években ezeket a "teológiai" gondolatokat gyakran halljuk majd a primás szájából.

1979 őszén Merza Jóska visszaadja katonakönyvét, s őt követően kb. 25 testvérünk kerül börtönbe a katonáskodás megtagadása miatt. A Bokor második hősi korszaka ez, mely tíz évet foglal magában. Eredményeként alighanem senki sem katonáskodik már a Bokor tagjai közül. A "felbujtókat" a Helsinkii Paktum aláírása következtében a pártállam nem tudja bebörtönözni, s ezért a hierarchia (a helyi és a vatikáni) siet segítségére; felfüggesztések, nyilvános működés

megvonása, kényszer-nyugdíjazások és -áthelyezések korszaka következik 1979 és 1982 között. Felzárkózik hazai püspökeink magatartásához a vatikáni hierarchia: 1983-ban Casaroli (Engedelmeskedjünk püspökeinknek!), 1987-ben Ratzinger (tanításom "téves, veszélyes és félreérthető") - hivatkozva természetesen rendre arra, hogy amit tesznek, az mind a "szentatya jóváhagyásával" történik.

A negyedik repedés az volt, amikor '80 körül Bokor-beli testvéreinknek az őket elítélő bírák ezt mondhatták: Magukat saját püspökeik is elítélik! A katonáskodás megtagadása miatt kerültek a törvényszékre. Püspökeinket megkerestük, s közöltük velük, hogy csak Jézus parancsát akarjuk teljesíteni, aki hüvelybe dugatta a kardot Péterrel. A Püspöki Kar teológus-szakreferense válaszol: azért nem támogathatnak minket, mert megbontjuk az erőegyensúlyt a NATO és a Varsói szerződés között. Kihúztuk magunkat, 30 árva magyar legény, hogy még erre is képesek vagyunk..., s ilyen teológiai indokolás alapján. Paskai László a neve a teológusnak és szakreferensnek. Róma is bedobta magát: Poggi, a Szentszék utazó nagykövete hívatott magához a Hiltonba, a közölte velem: Miklós Imre azt mondta neki, hogy zöld utat kap az egész kisközösségi munka, ha elállunk a szolgálatmegtagadástól. Nem álltunk el, nem óhajtottunk a pártállam engedélyével kisközösségeket csinálni. A Regnum Marianum, a Fokoláré, a Karizmatikusok sohasem vetemedtek szolgálatmegtagadásra. De annak következtében, hogy harminc Bokor-beli testvérünk hajlandó volt három évet ülni Baracsán, szabad utat kaptak egyháztól, államtól a maguk kisközösségi munkájára, amely már nem sértett állami érdeket. Bizonyítja ez, hogy nem a lefokvés az államhatalom előtt, nem a keleti politika biztosítja a hívek jézuskövetését, hanem a kurázsi, az áldozatot hozni tudás.

1999.

CSIKY ANNAMÁRIA

KERESZTÉNY KATONAI SZOLGÁLATMEGTAGADÓK MAGYARORSZÁGON 1979 ÉS 1989 KÖZÖTT

I. Bevezetés

Jelen szakdolgozat a keresztény meggyőződésből katonai szolgálatot megtagadók 1979 és 1989 közötti történetéről szól, magyarországi helyzetükről. Főként a katolikus katonai szolgálatmegtagadókkal kívánok foglalkozni, ami a vizsgált korszakban egyet jelent a Bokor bázisközösség egyes tagjainak erőszakmentességgel kapcsolatos

gyakorlatának elemzésével. Ebből következik, hogy e munkának nem célja az összes keresztény katonai szolgálatot megtagadó felekezet tanításának és magatartásának vizsgálata, bár azért róluk is esik majd szó.

Azért foglalkozom kiemelkedően a római katolikus katonai szolgálatmegtagadók, vagyis a Bokor közösség e csoportjának magatartásával, mert az ügyben hasonló gondolkodású keresztény felekezetek, bár szintén elutasították a katonai szolgálatot, ezzel kapcsolatban nem vállalták fel a szélesebb nyilvánosságot. A Bokor közösség velük ellentétben feladatának tekintette nem csak maga, hanem az összes érintett számára elérni azt a lehetőséget, hogy lelkiismeretére vagy vallására hivatkozva elkerülhessen minden olyan helyzetet, amely embertársai elleni erőszakos cselekedetre adhat alkalmat. Ezért dolgozatom az első katolikus katonai szolgálatmegtagadó Bokor-tag és az alternatív katonai szolgálatról szóló törvény bevezetése között megtett út, illetve időszak vizsgálatán alapszik.

A primer források bemutatását követően a Bokor közösség megalakulásáról, történetéről írok rövid áttekintést. Azért foglalkozom a témával kapcsolatban kiemelten a Bokor közösséggel, mert a vizsgált időszak 31 katolikus, fegyveres katonai szolgálatmegtagadója mind ehhez a mozgalomhoz kapcsolódik. A történetük kapcsán, bár nem szeretném teológiai szempontból elemezni a tanításukat, de főbb eszméiket, és azok gyakorlati megvalósítását mindenképpen ismertetnem kell. Ezek után térek rá a dolgozat központi témájának, a katonai szolgálat megtagadásának elméleti kérdésére.

Ezt követően a katolikus egyház álláspontját ismertetem a katonáskodás vonatkozásában, ami a témát tekintve igen jelentős szempont, hiszen a vizsgált közösség tagjai katolikus vallásukra és lelkiismereti meggyőződésükre hivatkozva tagadták meg a katonai szolgálatot. Ezért szükséges ismerni az egyház véleményét a kérdésről, hiszen a megtagadók tőlük reméltek segítséget, támogatást vagy legalább megértést ügyükkel kapcsolatban.

A katolikus egyház álláspontjának kifejtése után célszerű foglalkozni a magyar katolikus egyház és az állam közötti viszonytal, ami nagymértékben befolyásolhatta az egyház reakcióját a vizsgált probléma vonatkozásában. A bázisközösségekkel szembeni fellépés, amelyben nagy szerepe volt az Állami Egyházügyi Hivatalnak, szintén nem kerülhető ki a téma feldolgozása kapcsán. Az állam és az egyház kapcsolatának vizsgálatán belül részletesebben kitérek

a katolikus bázisközösségek, azon belül is leginkább a Bokor közösség helyzetére.

Mindezek vizsgálata nélkül a katolikus, katonai szolgálatot megtagadók ügyének megértése nem lehetséges. Ezek kifejtése után térhetek rá a Bokor közösség erőszakmentes elméletének gyakorlatban való megvalósulására. Ennek során nem csak a sor- vagy tartalékos katonai szolgálatot megtagadókkal foglalkozom, hanem olyan egyéb katonai szolgálatmegtagadásokról is szót ejtek, mint például a katonakönyvük átvételét elutasító nőkről, vagy a már meglévő katonakönyvüket visszaküldő férfiakról.

Az eseményeket megpróbálom elhelyezni a korszak egyházi és állami viszonyába, mivel ez a fenti magaviseleti formák következményeire és megítélésére is fontos hatással bírtak. Felvetem azt a kérdést, hogy vajon ez fordítva is igaz-e, hogy ez a katolikus lakossághoz képest rendkívül elenyésző számú megtagadó, illetve mellettük kiálló társaik vajon hatással voltak-e, akár csak kis mértékben is, a kor egyházának és állami szférájának gondolkodására. Talán az 1989-ben elfogadott, az alternatív katonai szolgálatot lehetőségként megteremtő törvény elfogadásában is szerepet játszott az ő tevékenységük.

II. A felhasznált primer források bemutatása

A főbb témák, a gondolatmenet bemutatása, és a kérdésfelvetés után most rövid leírás következik a szakdolgozat megírása kapcsán felhasznált levéltári forrásokról.

Dolgozatom megírása során igyekeztem minél több levéltári forrást felhasználni. Az ezzel kapcsolatos lehetőségekről és tevékenységemről adok áttekintést. A téma vizsgálata során a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának iratanyagában végeztem kutatásokat.

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára által az Állami Egyházügyi Hivatal iratanyagának egy részét, valamint egy, az Agitációs és Propaganda Bizottság ülésén létrehozott jegyzőkönyvet vizsgálhattam meg. Előbbit mikrofilmen, illetve fénymásolatban, utóbbit digitálisan volt lehetőségem megtekinteni.

Az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) 1989-ben szűnt meg, jogutód nélkül. Ebből következik, hogy az általa keletkezett, illetve nála őrzött iratanyagok ma már teljességében kutathatók. Az intézmény megszűnésének időpontja azért fontos, mert az iratanyag keletkezésétől számított 15 év már 2004-ben biztosan lejárt, így az irat keletkezési ideje nem jelenthetett problémát a kutatás során.¹ Leszámítva

¹ „A közlevéltárban őrzött (...) az 1990. május 2-a előtt keletkezett, a keletkezés naptári évétől számított tizenöt éven túli levéltári anyagban – a 24-24. §-okban foglalt kivételekkel

– (...) a kívánt téma megjelölését tartalmazó kérelemre bármely természetes személy ingyenesen kutathat” 1995. évi LXVI. törvény, 22. § (részlet)

természetesen azokat az iratokat, amiket titkosítottak, vagy a személyes adatok védelme miatt csak korlátozottan hozzáférhetőek.

Az ÁEH által létrehozott és kezelt iratok *Az államigazgatás felsőbb szervei* elnevezésű, vagyis a XIX. fondőcsoportban található. Azon belül az A-val jelölt, vagyis a *Központi (nem miniszteriális) kormányzati szervek* elnevezésű állagban, amiben pedig a 21-es fondcsoport foglalja magában az ÁEH iratait. Dolgozatom megírása során az elnöki iratokba (a) és a visszaminősített TÜK iratokba² (d) nyertem betekintést.

Az elnöki iratok kutatására az óbudai kutatóteremben volt lehetőségem, ahol mikrofilmen biztosították azok megtekintését. A visszaminősített TÜK iratok vizsgálata során Szabó Gyula³ mezőörsi plébános volt segítségemre, aki rendelkezésemre bocsátotta a levéltárból korábban fénymásolatban kikért ÁEH iratokat. Ezzel nagyban segítette munkámat.

Az ÁEH iratainak tanulmányozása során lehetőségem nyílt arra, hogy a vizsgált témához sokkal közelebb kerülhessek. Az általam olvasott irodalom szerzőinek többsége is használt levéltári forrásokat, általában még át is élték az adott korszakot, de az eredeti források olvasása mégis tágitotta ismereteimet. Így az áttekintett korszak magyar katolikus egyházának működése is sokkal érthetőbbé vált számomra. Az egyes személyek tevékenységét is jobban megismerhettem, mintha csak a nagyobb eseményeket és folyamatokat vizsgálhattam volna, mások tanulmányai és véleménye alapján.

Az ÁEH irataiból világossá vált számomra, hogy az állam milyen nagy befolyással bírt a magyar egyházak tevékenységére. A Magyar Katolikus Püspöki Kar működését nagymértékben befolyásolták az állami szervek elvárásai. Az általam vizsgált Bokor közösség történetéhez is nagyon hasznos és érdekes adalékokat jelentenek az ezzel kapcsolatos iratok.

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárából az ÁEH iratain kívül még egy jegyzőkönyvet használtam fel, amelyet az Agitációs és Propaganda Bizottság egy 1988. júliusi ülésén készítettek. Ezt az Elektronikus Levéltári Portálon történő, a Levéltári Nyilvántartó Rendszerben történő keresés során találtam. Ebből ismerhettem meg az egyik, az alternatív katonai szolgálat bevezetésének problémáját felvető tárgyalás szövegét. Ez felsorolta az állam különböző érveit és érdekeit az ügyben, valamint a szocialista országokon belül kitekintést is adott a katonai szolgálatmegtagadással kapcsolatos helyzetről.

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában való kutatásom során annak 2. szekciójában találtam a témám vizsgálatához szükséges anyagot. Ez a szekció a *Szervezeti egységekhez nem kapcsolódó állambiztonsági iratok gyűjtőhelye* elnevezést kapta. Ezen belül a 2.7.1. kezdetű, vagyis a *Napi Operatív Információs Jelentések* segítettek az adatgyűjtésben. Ezekből ismerhettem meg az állami szervek információit a nem fegyveres katonai szolgálatot megtagadó tevékenységekről. Valamint az is kiderült ezekből számomra, hogy az állam mennyi figyelmet fordított az ezzel kapcsolatos tevékenységek megszüntetésére, elfojtására. Meglepődéssel tapasztaltam, hogy az állami szervek fontosnak tartották az ezzel való foglalkozást, a katonai szolgálatmegtagadás népszerűségének növekedésétől tartottak.

A levéltári anyagok utolsó csoportja, amit felhasználtam dolgozatom megírása során, Bulányi György hagyatékából származik. Még halála előtt kikérte az ÁBTL-ből a rá vonatkozó iratokat, amiket fénymásolatban meg is kapott. Ezeket dr. Csapody⁴ Tamásra bízta, hogy a későbbi kutatásokat ezzel is előremozdítsa. Dr. Csapody Tamás készséggel kölcsönadta a kikért iratokat, ezzel nagyban segítette munkámat.

Az ebben található iratokból a szövegben mindössze egyszer idézek, de ennél sokkal többet tettek hozzá dolgozatom megszületéséhez. Ezeknek a III/III-as jelentéseknek az olvasása nagyban hozzájárult ahhoz, hogy jobban megértsem, átéljem azt a légkört, amit ezek az iratok megjelenítenek.

Szeretném megjegyezni, hogy a levéltári forrásokból való idézés során azokat mindig eredeti formájukban jeleníttem meg, a szövegükben található helyesírási hibáikkal együtt.

Mint látható, próbáltam minél több levéltári forrástípust felhasználni a szakdolgozati témám kutatása kapcsán. Például levél, jegyzőkönyv, jelentés és feljegyzés is szerepel közöttük. Igyekeztem minél több nézőpontból, és minél több forrásból információkat és véleményeket gyűjteni az adott korszakból, az eseményekben résztvevő személyektől, hogy ezek által is biztosítsam a szöveg objektivitását. Az itt felsorolt levéltári források javarészt az állami szervek hozzáállását tükrözik, időnként megemlítve a szolgálatmegtagadók vagy más Bokor-tagok magatartását vagy kimondott gondolatait. Éppen ezért törekedtem arra, hogy minél több olyan szöveget is felhasználjak, amelyet a Bokor közösség egyes tagjai

² Titkos ügykezelésű iratok

³ Szabó Gyula: (Szombathely, 1960-) mezőörsi plébános. Várszegi Asztrik pannonhalmi főapát, a Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány egykori elnökének munkatársaként is végzett kutatásokat. Többek között ő írta az *Utak és útvesszők* című könyvet. Önálló könyve 2011-ben jelent meg, *A Pápai*

Magyar Intézet mint a magyar hírszerzés előretolt bástyája címmel. Dolgozatom megírása során mindkét munkáját felhasználtam.

⁴ dr. Csapody Tamás: (Sopron, 1960-) jogász-szociológus, az Alba Kör tagja, az erőszakmentesség történetének elkötelezett kutatója.

fogalmaztak meg. Ezt azért tartom elengedhetetlennek, mert ezek nélkül egyoldalú képet kaphatnánk.

Hozzáadhatna a dolgozathoz, ha a bírósági tárgyalások iratanyagát is megtekintettem volna, de ezt munkám megírásához nem tartottam feltétlenül szükségesnek, mivel az első fegyveres katonai szolgálatmegtagadó Bokor-tag, dr. Merza József története kapcsán feldolgoztam az ő tárgyalásának részleteit, amit Miklós Imre eljuttatott Lékai László bíborosnak.

Azon források esetében, amelyek kiadására sor került, a megjelent forrásokat elemeztem. Ezek közül a legfontosabbak között szerepel az ebben az időszakban először megjelenő katolikus kiadvány, az *Egyházforum*, aminek első számát 1986-ban adták ki, Luzernben. Ebben a folyóiratban több, a témával kapcsolatos forrás jelent meg, már a vizsgált időszak folyamán. A másik jelentős kiadvány, az évente megjelenő, Bokor-tagok által szerkesztett és írt *Karácsonyi Ajándék* című sorozat, melynek köteteit szamizdatként, gépirással sokszorosítottak. Ezekben is jelentek meg források, valamint gondolatok a témával kapcsolatban.

A dolgozat megírása során használt szekunder irodalmakra nem szeretnék külön kitérni, azokat a bibliográfiában kivétel nélkül feltüntettem. Munkám során igyekeztem elsősorban a primer irodalmakat alapul venni, és a szekunder irodalmakat kevésbé meghatározónak tekinteni. Ez persze nem azt jelenti, hogy alig használtam ilyen jellegű alkotást, csupán azt, hogy a forrásokból próbáltam kiindulni.

(folytatjuk)

KOVÁCS LÁSZLÓ

„RÉGI DICSŐSÉGÜNK...”

- EMLÉKEZÉS A „BARACSKÁSOK” TÍZ
ÉVÉRE -
(1979-1989)

A Bokor Nagy Tábor mai napjának témája az erőszak és erőszakmentesség. Nekem az a feladat jutott, hogy bevezető előadásként az elvi alapokról beszéljek. Közben kiderült, hogy a katonai szolgálatot megtagadó testvéreink („Baracskások”) most ünneplik meghucoltatásuk 30. évfordulóját. Az évfordulóra egyikük (Habos Laci) megkért, hogy a Bokor szemszögéből készítsek egy értékelést a „Baracskás” tíz évről, ami egy kis antológiába kerülne bele. Ilyen értékelésre természetesen nem vállalkoztam, mert ez képtelenség. De eszembe jutott két dolog.

Az egyik, hogy egy régi tartozást lehetne most törleszteni, hogy nyilvánosan és ünnepélyesen név szerint is megemlékezzünk a Bokor hőskorának főszereplőiről, akik nem csak beszéltek, de cselekedtek

is. Tehát az erőszakmentes gyakorlatról is van mit mondanunk.

A másik, hogy készült már a „Baracskásokról” egy mindent átfogó elemzés és értékelés, amit **Csapody Tamás** készített „*Elmélet és gyakorlat*” c. közel 100 oldalas tanulmányában, melynek alcíme: „Keresztény katonai szolgálatmegtagadók Magyarországon 1979 és 1989 között, különös tekintettel a Bokor Római Katolikus Bázisközösségre. (1992-1993)”. Ugyancsak ő írt egy megemlékezést a mostani évfordulóra is: „A katonaság megtagadás magyarországi történetének utolsó 30 éve (1979-2009)”.

E két felismerés birtokában úgy döntöttem, hogy a múltból nem csak elvekről, hanem főleg a gyakorlati megvalósulásról beszélek itt és most. „Régi dicsőségünkéről” szólok, mely éppen az ellenkezője annak, amiről Vörösmarty énekelt.

Arra vállalkoztam tehát, hogy Tamás engedélyével, felhasználva az ő tényszerű anyagát, hozzáteszem a magam személyes élményeit és észrevételeit, amelyek talán kicsit tükrözni fogják a Bokor közösségeinek és tagjainak akkori lelkiállapotát. A tanulságokat pedig közösen kell majd levonnunk!

1. A KIO és a Bokor

Mint ismeretes a Jézus ajkára adott evangéliumi mondatokból készült egy öt kötetes elemző mű (közel 1000 oldal), mely arról szól, hogy mi Jézus örömhírének lényege. Ez **Bulányi György: Keressétek az Isten Országát** c. könyve. Az elemzésből egyértelműen kiderült, hogy Jézus a mindenkire, még az ellenségre is kiterjedő szeretetet hirdette és élte. Ha nehezen is, de megemésztettük Jézus új parancsát, és annak azt a mozzanatát, mely az ellenségszeretet és erőszakmentesség kemény követelményét támasztotta velünk szemben.

Ezen *elvi alapok* birtokában a KIO elkészülte után (1968) még öt évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy néhány testvérünkben megfogalmazódjon a katonai szolgálat megtagadásának gondolata. Pedig mindenki előtt nyilvánvaló volt, hogy a katona az ellenség ellen harcol, a katona az ellenség megölésére esküszik fel és adott esetben az ellenséget meg is öli. Ezt pedig nem teheti az, akinek törvénye a „Szeressétek ellenségeiteket” jézusi parancs.

Voltak, akik lélekben elszánták magukat a katonaság megtagadására: Egyikük, Molnár Gyuszi a csoportomban volt és nagy izgalmat keltett bejelentése. Akkor az a vélemény alakult ki a közösségekben, hogy a frissen kibontakozó közösségeink nem bírnák viselni a várható nagy politikai vihart és üldözést, ezért türelemre kell inteni az előrejárókat. Magatartásunk nem kis sérülést okozott élenjáró testvéreinknek.

2. Katonaságmegtagadók